

معماری ایران در پهلوی اول: گذار از سنت به مدرنیته یا تولد یک هویت ملی؟

۱۲ مرداد ۱۴۰۴ | سکرو

دورانی را تصور کنید که ایران در گذاری پرتلاطم از یک حکومت سنتی و روبه‌زوال (قاجار) به سوی یک دولت-ملت مدرن گام برمی‌دارد. در قلب این تحولات، **معماری ایران در پهلوی اول** نه فقط به عنوان کالبدی از سنگ و سیمان، بلکه به مثابه بیانیه‌ای قدرتمند از یک هویت ملی نوین متولد شد. این دوره، صحنه تقابل و تلفیق شگفت‌انگیز سه جریان فکری بود: **ناسیونالیسم باستان‌گرا، مدرنیسم کارکردگرای غربی و تلاش برای حفظ رگه‌هایی از معماری بومی.**

این مقاله صرفاً لیستی از بناها و معماران نیست؛ بلکه یک کالبدشکافی عمیق از چرایی و چگونگی شکل‌گیری سبکی است که چهره شهرهای ایران را برای همیشه دگرگون کرد. ما در «سکرو» معتقدیم درک این دوران، کلید فهم بسیاری از چالش‌ها و فرصت‌های معماری معاصر ایران است. با ما همراه باشید تا به ژرفای این دوران سفر کنیم و ببینیم چگونه آرمان‌های یک ملت در قالب ساختمان‌ها تجلی یافت.

زمینه های تاریخی و اجتماعی: چرا معماری پهلوی اول متولد شد؟

برای درک **معماری ایران در پهلوی اول**، ابتدا باید به شرایطی که آن را به وجود آورد، نگاه کنیم. پس از سال‌ها ضعف و وابستگی در دوران قاجار، روی کار آمدن رضاشاه سرآغاز دورانی از تحولات سریع و متمرکز بود. اهداف اصلی حکومت جدید عبارت بودند از:

1. **ایجاد دولت مرکزی قدرتمند:** تمرکزگرایی و پایان دادن به قدرت‌های محلی.
2. **مدرنیزاسیون و صنعتی‌سازی:** ساخت کارخانه‌ها، راه‌آهن، بانک‌ها و ادارات نوین.
3. **ایجاد هویت ملی یکپارچه:** تأکید بر تاریخ پیش از اسلام و زبان فارسی برای ایجاد یک ملت واحد.

معماری در این میان، یک ابزار سیاسی و فرهنگی قدرتمند بود. حکومت نیاز به ساختمان‌هایی داشت که نماد قدرت، نظم و هویت جدید باشند. دیگر کاخ‌های پرزرق‌وبرق و تزئینات ظریف قاجاری پاسخگوی این نیاز نبود. کشور به بناهایی با مقیاس بزرگ، کارکردی و الهام‌بخش نیاز داشت که پیام «ایران نوین» را به جهان مخابره کنند.

سبک شناسی معماری دوره پهلوی اول: سه جریان اصلی

معماری این دوره یک سبک یکپارچه نیست، بلکه حاصل برخورد و هم‌نشینی سه جریان اصلی است که هر یک به نوعی در بناهای این دوره دیده می‌شوند.

۱. ناسیونالیسم و باستان‌گرایی: بازگشت به شکوه هخامنشی و ساسانی

این جریان، که شاید شاخص‌ترین وجه معماری ایران در پهلوی اول باشد، به دنبال احیای شکوه امپراتوری‌های باستانی ایران، به‌ویژه هخامنشیان بود. این سبک که به «سبک ملی» نیز شهرت دارد، ویژگی‌های زیر را به نمایش می‌گذاشت:

- **عظمت‌گرایی و مقیاس بزرگ:** ساختمان‌ها با ابعاد باشکوه برای القای قدرت دولت ساخته می‌شدند.
- **استفاده از نمادهای باستانی:** سرستون‌های تخت جمشید، نقش‌برجسته‌های سربازان هخامنشی، نیلوفرهای آبی و موتیف‌های ساسانی به وفور در نماها به کار می‌رفت.
- **نمای سنگی:** استفاده از سنگ به عنوان مصالح اصلی نما، ارجاعی مستقیم به کاخ‌های پاسارگاد و تخت جمشید بود.
- **تقارن و ورودی‌های رفیع:** نظم و تقارن کامل در پلان و نما، حس اقتدار و پایداری را منتقل می‌کرد.

نمونه‌های برجسته:

- **کاخ شهربانی (وزارت امور خارجه کنونی):** طراحی شده توسط آندره گدار، این بنا یک مانیفست کامل از سبک ملی است. ورودی عظیم با ستون‌های بلند و نقش‌برجسته‌های الهام‌گرفته از تخت جمشید، قدرت حکومت مرکزی را به رخ می‌کشد.
- **موزه ایران باستان:** طراح این بنا نیز آندره گدار است. ایوان ورودی آن با الهام از طاق کسری و با استفاده از آجر، پیوندی میان معماری ساسانی و کارکرد یک موزه مدرن برقرار کرده است.
- **بانک ملی ایران (شعبه بازار):** این بنا نیز با نمای سنگی و سرستون‌های هخامنشی، نماد قدرت اقتصادی ایران نوین بود.

نکته تحلیلی: این سبک صرفاً یک کپی‌برداری از گذشته نبود، بلکه یک «بازآفرینی» بود. معماران این دوره، عناصر باستانی را در ساختارهایی مدرن (با اسکلت فلزی یا بتنی) و برای کاربری‌های جدید (بانک، اداره، موزه) به کار می‌گرفتند.

کاخ شهربانی، نمونه برجسته معماری ایران در پهلوی اول

۲. مدرنیسم و کارکردگرایی: تأثیر معماران اروپایی

همزمان با موج باستان‌گرایی، نیاز شدید به ساخت‌وسازهای سریع و کارآمد، پای معماران اروپایی و سبک مدرنیسم را به ایران باز کرد. این جریان بر اصول زیر استوار بود:

- **حذف تزئینات اضافی:** شعار «فرم تابع عملکرد است» در این بناها به خوبی دیده می‌شود.
- **استفاده از مصالح نوین:** بتن مسلح، فولاد و شیشه‌های بزرگ برای اولین بار به صورت گسترده در ایران به کار رفتند.

- **احجام ساده و هندسی:** مکعب‌ها و خطوط صاف جایگزین فرم‌های پیچیده سنتی شدند.
- **تأثیرپذیری از آرت دکو:** در برخی بناها، می‌توان ترکیبی از سادگی مدرن با تزئینات هندسی و شیک سبک آرت دکو را مشاهده کرد.

نمونه‌های برجسته:

- **ایستگاه راه‌آهن تهران:** این بنا که توسط یک معمار اوکراینی (ولادیسلاو هورودتسکی) طراحی و توسط یک معمار دانمارکی تکمیل شد، نمونه‌ای عالی از معماری مدرن اولیه در ایران است که کارکردگرایی را با مقیاسی عظیم به نمایش می‌گذارد.
- **دانشکده فنی دانشگاه تهران:** طراحی شده توسط رولان دوبرول، این ساختمان با پلان کارآمد و نمای ساده و آجری، تفکر مدرن را در فضای آموزشی به کار گرفت.
- **باشگاه افسران (دانشگاه هنر):** این بنا با حجم‌پردازی مدرن و تأثیرات آرت دکو، یکی دیگر از نمادهای این جریان است.

۳. تلفیق هوشمندانه: پیوند معماری ایرانی و تکنولوژی غرب □

شاید جذاب‌ترین بخش **معماری ایران در پهلوی اول**، تلاش برای ایجاد یک زبان مشترک میان دو جریان بالا باشد. معماران برجسته‌ای مانند **محسن فروغی و وارطان هوانسیان** تلاش کردند تا روح معماری ایرانی را در کالبدی مدرن بدمند. این معماران به جای تقلید صرف از فرم‌های باستانی، به اصول فضایی معماری ایرانی (مانند حیاط مرکزی، درونگرایی و استفاده از آجر) توجه کردند و آن‌ها را با تکنولوژی و نیازهای روز ترکیب نمودند. ساختمان‌های این جریان، هویتی پیچیده‌تر و چندلایه‌تر دارند.

ویژگی‌های شاخص معماری پهلوی اول (لیست کاربردی) □

برای خلاصه‌سازی، می‌توان ویژگی‌های اصلی این دوره را به صورت زیر لیست کرد:

- □ **مقیاس و عظمت‌گرایی:** بناها بزرگ و باشکوه ساخته می‌شدند تا نماد قدرت دولت باشند.
- □ **استفاده از مصالح نوین:** بتن، فولاد و سنگ به صورت گسترده جایگزین مصالح سنتی شدند.
- □ **تقارن و نظم مطلق:** پلان‌ها و نماها از نظم هندسی و تقارن کامل تبعیت می‌کردند.
- □ **تزئینات باستان‌گرا:** الهام از نقوش و عناصر هخامنشی و ساسانی در نماها.
- □ **ایجاد فضاهای عمومی جدید:** ساخت میدان‌ها (مانند میدان سپه)، خیابان‌های عریض (مانند خیابان پهلوی) و ساختمان‌های اداری، چهره شهرها را دگرگون کرد.
- □ **تعریف کاربری‌های جدید:** برای اولین بار بناهایی با کاربری‌های مدرن مانند ایستگاه قطار، دانشگاه، بانک،

بیمارستان و کارخانه در مقیاس بزرگ طراحی و ساخته شدند.

میراث و تأثیر معماری پهلوی اول بر امروز

معماری ایران در پهلوی اول یک دوره گذار تعیین‌کننده بود. این سبک، با تمام نقاط قوت و ضعفش، بستری را برای معماری مدرن‌تر دوره پهلوی دوم فراهم کرد و شهرسازی نوین را در ایران پایه‌گذاری نمود. بسیاری از بناهای این دوره هنوز هم جزء ساختمان‌های شاخص و کاربردی شهرهای بزرگ ایران هستند و هویت بصری این شهرها را شکل می‌دهند.

درک این میراث برای معماران امروز ضروری است. این دوره به ما می‌آموزد که چگونه می‌توان در مواجهه با تکنولوژی و سبک‌های جهانی، به دنبال یک هویت بومی و معنادار بود. چالشی که امروز نیز با آن روبرو هستیم.

گروه معماری سکرو با تکیه بر دانش عمیق از تاریخ معماری ایران و تسلط بر تکنیک‌های نوین، به شما کمک می‌کند تا فضاهایی خلق کنید که هم ریشه در هویت غنی ایرانی داشته باشند و هم پاسخگوی نیازهای زندگی مدرن باشند. برای آشنایی بیشتر با رویکرد ما در طراحی، از صفحه [\[خدمات طراحی معماری سکرو\]](#) دیدن فرمایید.

نتیجه‌گیری

معماری ایران در پهلوی اول بیش از یک سبک معماری، یک پروژه سیاسی-فرهنگی بود. این معماری، آینه تمام‌نمای آرمان‌ها، تضادها و تلاش‌های یک ملت در مسیر مدرنیته بود. از یک سو با نگاه به گذشته‌ای باشکوه (باستان‌گرایی) و از سوی دیگر با پذیرش تکنولوژی و کارکردگرایی غرب، زبانی نو خلق کرد که اگرچه گاهی در تلفیق این دو دنیا دچار چالش می‌شد، اما در نهایت موفق شد زیربنای کالبدی ایران نوین را بسازد.

امروزه، مطالعه این دوره نه از سر نوستالژی، بلکه برای یافتن الگوهایی جهت پاسخ به بحران هویت در معماری معاصر ایران، امری ضروری است.

آیا شما نیز به دنبال طراحی فضایی هستید که اصالت و هویت ایرانی را با کارایی و زیبایی مدرن ترکیب کند؟ **تیم متخصصان سکرو**، متشکل از معماران، طراحان و پژوهشگران تاریخ معماری، آماده است تا ایده‌های شما را به واقعیت تبدیل کند. برای دریافت مشاوره تخصصی همین امروز با ما تماس بگیرید.

برای دانلود نسخه PDF این مقاله باید ثبت‌نام یا وارد حساب کاربری شوید.

ورود / ثبت نام